

**Ομιλία κ. Μαρίας Βραχιονίδου στο πλαίσιο Παρουσίασης του βιβλίου
«Γεωργικά ήθη & έθιμα της Ίμβρου σε γνήσιο ιδιωματικό λόγο»
του Ξενοφώντα Τζαβάρα**

Αξιότιμε κ. Πρόεδρε και κ. Αντιπρόεδρε του Συλλόγου Ιμβρίων, κυρίες και κύριοι, φίλες και φίλοι,

χαίρομαι ιδιαίτερος που ξαναβρίσκομαι ανάμεσά σας στη φιλόξενη αίθουσα του Συλλόγου σας η οποία γενναιόδωρα μας είχε προσφερθεί σε ανάλογες εκδηλώσεις και στο παρελθόν αλλά κυρίως χαίρομαι γιατί η αφορμή απόψε είναι η παρουσίαση του νέου βιβλίου του αγαπητού φίλου, συναδέλφου και συνεργάτη Ξενοφώντα Τζαβάρα. Η πρόσκλησή του να βρίσκομαι στο πάνελ της παρουσίασης με τιμά ιδιαίτερος και με συγκινεί.

Με τον Ξενοφώντα γνωριζόμαστε και συνεργαζόμαστε χρόνια, ωστόσο με αφορμή αυτό το βιβλίο ένιωσα ακόμα περισσότερο την εκτίμηση και τον θαυμασμό μου απέναντί του να μεγαλώνει καθώς διαπίστωνα για άλλη μια φορά τι σημαίνει αγαπώ τον τόπο μου (ιδιαίτερα έναν τέτοιο τόπο, όπως η Ίμβρος). Δεν σημαίνει τον σκέφτομαι και τον νοσταλγώ σιωπηλά αλλά συντάσσω τις δυνάμεις μου για να προσφέρω σ' αυτόν. «Μην λυπάσαι, δράσε!» λέει ένα σλόγκαν και ο Ξενοφώντας ο Τζαβάρας αυτό ακριβώς κάνει. Δουλεύει επί σειρά ετών άοκνα, επίμονα και σχολαστικά πάνω στη λαογραφία και τη γλώσσα της Ίμβρου και μας δίνει άλλο ένα διαμάντι, που έρχεται να προστεθεί στο ήδη πάρα πολύ πλούσιο έργο του γύρω από την ιμβριώτικη ντοπιολαλιά, για την οποία είναι ο κατεξοχήν ειδικός, και για τα ήθη και τα έθιμα του νησιού και με αυτόν ακριβώς τον τρόπο εισάγει την Ίμβρο στις ανθρωπιστικές επιστήμες όχι ως έναν τόπο αποξεχασμένο αλλά αντίθετα έναν τόπο μελετημένο με φροντίδα, επιμέλεια και πολυσχιδώς.

Διαβάζοντας το βιβλίο βέβαια βρέθηκα μπροστά και σε μια άλλη έκπληξη, το λογοτεχνικό ταλέντο του συγγραφέα. Γιατί ασφαλώς χρειάζεται λογοτεχνικό ταλέντο για να περιγράψει κανείς με τόσο αβίαστη και φυσική ροή αλλά κυρίως με τόσο χιούμορ τις γεωργικές διαδικασίες ενός άλλου καιρού, που επειδή οι περισσότεροι πια αγνοούν, είναι δύσκολο να παρακολουθήσουν χωρίς να βαρεθούν. Κι όμως, το βιβλίο διαβάζεται απνευστί και είναι εξόχως διασκεδαστικό (εγώ σε πάρα πολλά σημεία έπιασα τον εαυτό μου να κρυφογελά) και ο αναγνώστης τελειώνοντάς το όχι μόνο θα έχει μάθει πάρα πολλά (ή κάποιος παλιότερος που ίσως δεν αγνοεί τον αγροτικό κόσμο

θα έχει θυμηθεί και διευκρινίσει πάρα πολλά) αλλά θα τα έχει μάθει και με έναν διασκεδαστικό και παιγνιώδη τρόπο.

Γενικά, το βιβλίο αυτό θεωρώ ότι μπορεί να φανεί χρήσιμο και ως οδηγός συλλογής γλωσσικού και λαογραφικού υλικού ή και άλλων, παραπλήσιων, ερευνών. Μάλιστα πολύ χρήσιμοι και διευκολυντικοί είναι οι τίτλοι και οι υπότιτλοι (π.χ. ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΑ: χρήση λαδιού/ καλλιέργεια κ.λπ.) Παρόλο που υπάρχουν κάποια (λίγα) κατατοπιστικά εγχειρίδια ή σχετικοί οδηγοί συλλογής υλικού, αυτοί περιορίζονται στο είδος των ερωτήσεων που πρέπει να κάνει ο ερευνητής αλλά δεν περιέχουν εφαρμοσμένο παράδειγμα, όπως είναι αυτού εδώ του βιβλίου. (Μάλιστα οι περισσότεροι τέτοιοι οδηγοί θεωρούνται, έχω την εντύπωση, παρωχημένοι και συντηρητικοί, με αποτέλεσμα οι νέοι ερευνητές, συχνά φοιτητές ή μαθητές, να στέλνονται για συλλογή υλικού μόνο με θεωρητικό εξοπλισμό, χωρίς όμως καμία πρακτική προετοιμασία επί της ουσίας).

Φυσικά το πόνημα αυτό μπορεί κάλλιστα να αξιοποιηθεί παιδαγωγικά, να χρησιμοποιηθεί στα σχολεία, ενδεχομένως μέσα από κάποιο καλλιτεχνικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα, για να φέρει τα παιδιά κοντά όχι μόνο στα τοπικά ιδιώματα και να τα αναδείξει αλλά και κοντά στην υλική και άυλη πολιτιστική μας κληρονομιά που χάνεται και όμως έχει τόσα ακόμα να μας προσφέρει. Και φυσικά δεν είναι τυχαίο που ο συγγραφέας είναι ο ίδιος εκπαιδευτικός (φαίνεται και σ' αυτό το βιβλίο πώς είναι πραγματικός δάσκαλος: η δομή του βιβλίου βασίζεται στις ερωταποκρίσεις ανάμεσα σε παππού και εγγονό, λαμβάνει δηλ. υπόψη του τις απορίες και τη σκέψη ενός μικρού παιδιού.) Άλλωστε σε αρκετά σημεία το βιβλίο περιέχει στοιχεία θεατρικότητας, όπως π.χ. (σελ. 72, όλο το κομμάτι που επιγράφεται «Γενικά»), στο σημείο που ο εγγονός θέλει να πείσει τον παππού να τον αφήσει να πιει κρασί: «-Θα μου βάλεις και μένα λίγο κρασάκι; - Δε γκάν', είσι μ'κρό πιδί ακόμα, θα σι πειράξ' μαθέ» κ.λπ. -στοιχεία που μας κάνουν να μειδιούμε και να φέρνουμε, αφενός, εντελώς μπροστά στα μάτια μας τη σκηνή, και αφετέρου να φέρνουμε στον νου αρκετές παρόμοιες σκηνές που έχουμε ζήσει και μεις με επίμονα παιδιά και εφήβους...

Βέβαια ο συγγραφέας στην εισαγωγή επισημαίνει ότι οι νέοι αποφεύγουν τις διαλέκτους είτε συνειδητά (λόγω άρνησης) είτε ασυνείδητα (λόγω άγνοιας) όπως και ότι υπάρχει γλωσσικός ρατσισμός απέναντι στους ομιλητές των ιδιωμάτων. Ε, πιστεύω ότι αυτό το βιβλίο είναι μια καλή αρχή για να ανατραπεί αυτό. Άλλωστε υπάρχει τελευταία μια (νέα;) τάση για αργκοτική αξιοποίηση των διαλέκτων, δηλ. για την κατασκευή διαλεκτικών αργκοτισμών. Εννοώ νεολογισμούς και λεξιλόγιο που χρησιμοποιούν σε διάφορους κώδικες κυρίως οι νέοι και έχουν φτιαχτεί με βάση

κάποια διάλεκτο, π.χ. ένας σύγχρονος αργκοτισμός από την κυπριακή πάνω στον οποίο έπεσα όταν πρόσφατα έγραφα ένα σχετικό άρθρο είναι η έκφραση «εκόρτωσεν τον νούρον» = πέθανε, τα τίναξε¹. Ασφαλώς οι διαλεκτικοί αργκοτισμοί μπορεί να επιβεβαιώνουν τον γλωσσικό ρατσισμό αλλά μήπως από την άλλη αποτελούν και τάση νέου κώδικα; Μήπως είναι ένας μοντέρνος τρόπος να έρθουν κοντά οι νέοι στα ιδιώματα και τις διαλέκτους και να φτιάξουν δικούς τους κώδικες επικοινωνίας με βάση το ιδίωμα του τόπου τους; Άλλωστε τελευταία, (μιλώ για την τελευταία δεκαετία), υπάρχει και στη λογοτεχνία μια τάση για συγγραφή σε ιδιοματικό λόγο: να θυμίσω π.χ. το «Γκιακ» του Δημοσθένη Παπαμάρκου (2014), το «Μόνο το αρνί» της Βασιλικής Πέτσα (2015), γραμμένο σε καρδιτσιώτικο ιδίωμα, το «Χάθηκε βελόνι» του Χρήστου Αρμάντο-Γκέζου σε βορειοηπειρώτικο (2021), το «Ουρανός απ' άλλους τόπους» του Σωτήρη Δημητρίου, γραμμένο εξολοκλήρου σε ηπειρώτικο ιδίωμα (2021), τη «Λυκοχαβιά» του Κώστα Μπαρμπάτση, σε ντοπιολαλιά της Αιτωλοακαρνανίας (2022), το «Ωπα, ώπα, μπλάτιμοι» του Κωνσταντίνου-Δομηνίκ Πιπιλή σε ντοπιολαλιά της Πιερίας (2022) και πολλά ακόμα. Το βιβλίο που έχουμε μπροστά μας, θεωρώ, πως μπορεί επίσης να συμπεριληφθεί στα προαναφερόμενα, παρόλο που δεν είναι βέβαια αμιγώς λογοτεχνικό. Είναι όμως, θαρρώ, κι αυτό μια πολύ αισιόδοξη ένδειξη ότι τελικά μπορεί να επιβιώσει ο διαλεκτικός λόγος των προγόνων μας.

Εξάλλου μια άλλη σύγχρονη τάση ενίσχυσης της σύνδεσης των καταγόμενων από τον ίδιο τόπο είναι η διαδικτυακή επικοινωνία σε ιδίωμα. Η ανταλλαγή ηλεκτρονικών μηνυμάτων σε διαλεκτική γλώσσα και η δημιουργία αντίστοιχων forum και blogs ενδυναμώνει τους ομιλούντες και προβάλλει στο σήμερα τη διαφορετικότητα του τοπικού με έναν γόνιμο και ευχάριστο τρόπο. Ο συγγραφέας αυτού του βιβλίου βέβαια όχι μόνο το ξέρει αυτό καλά αλλά είναι και ο ίδιος συντελεστής εφόσον με διάφορες ενέργειές του, όπως π.χ. με διατήρηση περιοδικής στήλης στο ιμβριακό ιδίωμα, έχει συμβάλει αποφασιστικά στη διάσωσή του, μια και ο ίδιος είναι ένας (από τους λίγους πια) φυσικούς ομιλητές του.

Και αυτό είναι ένα άλλο σημείο στο οποίο θα ήθελα να σταθώ: Είναι πολύ σημαντικό, όπως έχει επισημάνει η κοινωνική ανθρωπολογία, να έχουμε στις έρευνες μια *emic approach*, δηλαδή μια προσέγγιση εκ των έndon μιας κοινότητας, της γλώσσας και της

---

¹ π.χ. που να μείνεις αχρόνιαγος και ξεπουντουλωμένος! (= να μην χρονίσεις, να πουντιάσεις και να πεθάνεις –διαλεκτικός αργκοτισμός της περιοχής Ανδρίτσαινας Ηλείας), του ποππά το καϊκ' (σύγχρονος αργκοτισμός της ποντιακής) σύγχρονος αργκοτισμός της κυπριακής είναι η έκφραση *εκόρτωσε τον νούρον* (= τέντωσε την ουρά) κ.λπ.

κουλτούρας της. Συνήθως έχουμε το αντίθετο, *etic approach*, δηλ. επιστήμονες που δεν έχουν ίδια γνώση του μελετώμενου αντικειμένου και έτσι συχνά περιπέφτουν σε λανθασμένες ερμηνείες κάποιων πολιτισμικών, κοινωνικών ή γλωσσικών φαινομένων. Ο Ξενοφών Τζαβάρας όμως έχουμε την τύχη να είναι και ο ίδιος ομιλητής του μελετώμενου ιδιώματος και γνώστης της κουλτούρας του τόπου και γι' αυτό μπορεί με τέτοια άνεση να εναλλάσσεται ανάμεσα στους δύο διαφορετικούς γλωσσικούς και πολιτισμικούς κώδικες, εκείνον της Ίμβρου και εκείνον της κοινής νεοελληνικής και του αστικού περιβάλλοντος. Γι' αυτό και είναι τόσο γλαφυρός ο λόγος του. Μοιάζει σαν πράγματι όλα αυτά να βγήκαν από το στόμα κάποιου Ίμβριου ηλικιωμένου γεωργού κι όχι από το στόμα ενός σύγχρονου επιστήμονα Ίμβριώτικης καταγωγής. Και αυτή η απλότητα, που καθόλου αυτονόητη δεν είναι, αποτελεί εξαιρετικό προσόν για τη διάδοση της επιστήμης σε ευρύτερα κοινά και όχι την περιχαράκωσή της στα στενά όρια ολίγων. Το προσόν αυτό αποτυπώνεται και στη μετάφραση που παρατίθεται δίπλα στο διαλεκτικό κείμενο και η οποία είναι πολύ κατατοπιστική. Ο συγγραφέας, όντας διδασκαλικός ομιλητής, έχει επίγνωση του τι και σε ποιο βαθμό χρειάζεται επεξήγηση, δεν κάνει το λάθος να τα θεωρεί όλα αυτονόητα αλλά και δεν βαραινεί το κείμενο με επιπλέον εξηγήσεις που θα απομάκρυναν από την κατά λέξη μετάφραση.

Πολύ κατατοπιστική επίσης είναι, από άποψη περιεχομένου και λαογραφίας, και η περιγραφή των αγροτικών εργασιών βήμα βήμα και με πολλές επεξηγήσεις. Και αυτό είναι σημαντικό, καθώς τίποτα από τα περιγραφόμενα δεν είναι αυτονόητα γνωστά πια. Για όσους δεν έχουν ιδέα σήμερα από τις γεωργικές εργασίες οι απορίες του εγγονού (ο οποίος χαρακτηρίζεται χαζούλης και ανίδεος) φαίνονται απολύτως λογικές -οι ίδιοι πιθανόν θα αποδεικνύονταν πολύ χαζότεροι από τον εγγονό και οι απορίες τους θα ήταν ακόμα περισσότερες. Στην κατανόηση έρχονται να συμβάλουν και τα κατατοπιστικότερα σχέδια: εδώ αξίζει ένα μεγάλο Μπράβο στον Θάνο: Τα σχέδια είναι απλά, ξεκάθαρα, σε βοηθούν να βγάλεις άκρη. Η αλήθεια είναι ότι θα προσωπικά θα ήθελα ακόμη περισσότερα (και αυτή νομίζω ότι είναι η μόνη αδυναμία του βιβλίου, τα λίγα σχέδια -Θάνο, ανάλαβε δράση για τα επόμενα!): Όλοι εμείς που δεν έχουμε δυστυχώς άμεση εμπειρία από γεωργικές δουλειές, χρειαζόμαστε πολλές εικόνες για να κατανοήσουμε όλον αυτόν τον κόσμο που μας είναι τελείως άγνωστος. Π.χ. το σχέδιο του αλετριού ξεκαθαρίζει αμέσως τα λεγόμενα της περιγραφής του (σελ. 172) ενώ αν έλειπε το σχέδιο είναι αμφίβολο αν ο ανίδεος σημερινός αναγνώστης θα καταλάβαινε πώς ήταν, παρά την λεπτομερή και σαφή γλωσσική περιγραφή του. Η αλήθεια είναι πως ο κόσμος έχει αλλάξει δραματικά και διαβάζοντας το βιβλίο μαθαίνει

κανείς θαυμαστά πράγματα για αγροτικές διαδικασίες και για ασχολίες τελείως άγνωστες στους περισσότερους. Αναλογιζόμενη την άγνοια των πολλών για τη ζωή του παραδοσιακού κόσμου μου ήρθαν στον νου δύο σκέψεις: Αφενός η αξία της παραδοσιακής μαθητείας. Τότε που δεν μάθαινες διαβάζοντας για το πώς γίνεται κάτι, αλλά μαθητεύοντας δίπλα σε κάποιον που σου έδειχνε πώς να το κάνεις και συ. Γιατί μόνο όταν έχεις κάνει ο ίδιος μια δουλειά μπορείς να καταλάβεις και τη διαδικασία και τη δυσκολία της. Εγώ ας πούμε, μπορεί να έχω σπουδάσει λαογραφία αλλά προσωπικά από αγροτικές εργασίες έχω πάρει μέρος μόνο στο λιομάζεμα. Γι' αυτό και όλη η περιγραφόμενη διαδικασία της ελαιοκομίας, σε αντίθεση με άλλες περιγραφόμενες αγροτικές εργασίες, μου ήταν εντελώς κατανοητή αν και διέφερε από την τρόπο και τα εργαλεία που χρησιμοποίησα εγώ μαζεύοντας ελιές. Η δεύτερη σκέψη έχει να κάνει με τη συζήτηση για την ανάγκη δημιουργίας ανοιχτών, δηλ. υπαίθριων λαογραφικών και εθνομολογικών μουσείων (όπως έχω δει να συμβαίνει σε κάποιες χώρες της δυτικής και βόρειας Ευρώπης) με ζωντανές αναπαραστάσεις όλων των περιγραφόμενων διαδικασιών -αλλά αυτή είναι μια μεγάλη συζήτηση και μας απομακρύνει από το θέμα μας.

Θα ήθελα να επισημάνω τώρα κάποια σημεία που μου έκαναν εντύπωση γιατί έχουν ιδιαίτερο λαογραφικό ενδιαφέρον. Ένα τέτοιο είναι, ας πούμε, όλη η διαδικασία με τη διπλή φύτευση του σπόρου των αγγουριών, κολοκυθών και κολοκυθιών που περιγράφεται γλαφυρότατα στη σελ. 146 (...*Θα 'συχάσ'ς ν' ακούσ'ς; Ντου Φλιβάρ' απ' ξισπουριάζαν, παίρναν' ντου σπόρου κι ντου γκ'μίζαμ'....*) -μια διαδικασία που είναι σε πάρα πολλούς, κυρίως νεότερους, εντελώς άγνωστη. Ενώ τότε, όχι μόνο ήταν γνωστή και διαδεδομένη αλλά, όπως εξηγεί ο συγγραφέας, υπήρχε και σχετική παροιμία, που αναφερόταν στη μεταφύτευση της νεροκολοκύθας κοντά σε λεύκες, καθώς εκεί αναρριχώνται και αναπτύσσονται γρηγορότερα: «*Είδις φύλλου στου καβάκ', βάλι κουλουκ'θ' στ' αυλάκ'»*. Παροιμίες επισημαίνονται και αλλού, π.χ. όταν γίνεται λόγος για την ελαιοκομία, αναφέρεται η παροιμία (σελ. 92) «*Μπόλ' απ' ντου μπαππού σ' κι αμπέλ' απ' ντου πατέρα σ'!* (που εννοεί ότι όταν το μπόλι, δηλ. το ελαιόδενδρο, ήταν μικρό είχε πολύ κόπο ενώ όταν μεγάλωνε είχε και λιγότερη φασαρία και μεγαλύτερη απόδοση, σε αντίθεση με το αμπέλι).

Αντίστοιχα ενδιαφέροντα και αρκετά άγνωστη, είναι η διαδικασία παρασκευής κεριών, που περιγράφεται διεξοδικά (σελ. 126-132).

Ο συγγραφέας μάς μεταφέρει επίσης με μοναδικό τρόπο στην αγροτική κοινωνία της Ίμβρου όταν περιγράφει τα αγροτικά εργαλεία και εργασίες. π.χ. όταν κάνει λόγο για το αλέτρι (σελ. 170-178) (στο οποίο αναφέρθηκα και πρωτύτερα) δεν αρκείται μόνο στη λεπτομερή περιγραφή του αλλά εξηγεί με λεπτομέρειες και πώς κατασκευαζόταν. Έτσι καταλαβαίνουμε όχι μόνο τον πολλαπλάσιο κόπο από αυτόν που φανταζόμαστε ότι απαιτούσε το όργανο αλλά συνειδητοποιούμε και τη λογική του Ίμβριου αγρότη ο οποίος χρειαζόταν να βρει τα μέσα (π.χ. τα κατάλληλα ξύλα για την κατασκευή του αλετριού), χρησιμοποιώντας όλους τους πόρους που του έδινε το δικό του περιβάλλον, η φύση της Ίμβρου, και μ' αυτό τον τρόπο εξασφαλιζόταν η (περιπόθητη σήμερα) αειφορία και βιωσιμότητα. Συνειδητοποιούμε πως η ζωή τότε, ενώ οι περισσότεροι έχουμε την εντύπωση ότι ήταν δεδομένη, μονότονη και απλή, απαιτούσε επίσης να είναι κανείς ιδιαίτερα εύστροφος και πολυμήχανος (π.χ. για να βρει το σωστό ξύλο για την κατασκευή του αλετριού, να φτιάξει σωστά τις ζεύλες, να προσαρμόσει το σωστό βάρος στον βωλόσυρο κ.ο.κ. – για να αναφερθούμε μόνο σε μία από τις πολλές αγροτικές εργασίες)

Ακόμη θαυμασμό προκαλεί για τον παραδοσιακό αγροτικό κόσμο η αίσθηση της οικονομίας αλλά και της οικολογίας (σε πολλά σημεία του βιβλίου τονίζεται ότι δεν πετούσαν τίποτα αλλά ανακύκλωναν τα πάντα). π.χ. σελ. 112: από την *λαδουλιά* (= το κατακάθι του λαδιού) έφτιαχναν σαπούνι. Ή (σελ. 194-6) ακόμα και η κοπριά των βοδιών (*β'νιά*) χρησιμοποιούνταν τουλάχιστον με τρεις τρόπους και σε τρεις μορφές, δηλ. α) φρέσκια, ως λίπασμα, β) λιωμένη με νερό ως μονωτικό υλικό για το πάτωμα του αλωνιού, του στάβλου ή για εργαλεία όπως το δερμόνι, το πανέρι, η καλαμωτή γ) ξεραμμένη ως καύσιμη ύλη για κάπνισμα, δηλ. για απομάκρυνση των μελισσών στη μελισσοκομία ή διάφορων ζωυφίων, εντόμων και ερπετών κατά τη διάρκεια άλλων εργασιών.

Εξίσου εντυπωσιακό είναι το γεγονός ότι σε πολλά προϊόντα ή διαδικασίες υπάρχει τόσο μεγάλη ποικιλία ενώ μιλάμε για ένα μικρό μέρος, για ένα μόνο νησί. Π.χ. μόνο οι ποικιλίες σταφυλιών (περιγράφονται στη σελ. 86) ανέρχονται σε δεκαεννιά, αν τις μέτρησα σωστά! Ή (σελ. 156) π.χ. οι διαφορετικές ονομασίες των σημαδιών που έκαναν οι ιδιοκτήτες στα αιγοπρόβατά τους για να ξεχωρίζουν σε ποιανού το κοπάδι ανήκει το καθένα. Ή οι ονομασίες των αιγοπροβάτων (σελ. 164) με βάση τα φυσικά σημάδια ή τον χρωματισμό του τριχώματός τους, που μάλιστα ακολουθεί ύστερα από μια ωραία και φυσική εισαγωγή γύρω από τα ονόματα των σκύλων και των οικόσιτων

ζώων -το σημείο αυτό μάλιστα είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον και για την επιστήμη της Ονοματολογίας, όχι μόνο γενικά της γλωσσολογίας ή της λαογραφίας.

Στην κατανόηση του πολιτισμικού και κοινωνικού πλαισίου συμβάλλουν οι συχνές παρεμβολές άσχετων με το αμιγώς περιγραφόμενο, εμβόλιμων επεισοδίων, που ζωντανεύουν την εικόνα και μας μεταφέρουν εκεί (π.χ. το επεισόδιο με τη γιαγιά και το φίδι σελ. 38.). Αυτές οι παρεμβολές προσθέτουν βέβαια και πραγματολογικά και κοινωνιολογικά στοιχεία, εξωγλωσσικά: ένα άλλο τέτοιο παράδειγμα βρίσκουμε π.χ. στη σελ. 36 «Καβάλα πάγινι η γ'ναίκα κι καμιά φουρά κράτ'χι κι σ' μπουδιά τ'ς άμα είχι κι κανέ μπιμπουδ'». Ή στο τελευταίο επεισόδιο του κειμένου για τα νυχτέρια (σελ. 198-200) φαίνονται οι έμφυλες διαφορές: οι γυναίκες περιγράφονται στα νυχτέρια να δουλεύουν (να πλέκουν, μπαλώνουν, γνέθουν, καρικώνουν, κεντούν, ράβουν, μαγειρεύουν κ.λπ.) ενώ «οι άντιρ^{οι} κά'νταν σντου γκαναπέ κι στ'ς καρέγλιες κι μ'λούσαν, χουρατεύαν, παίζαν χαρτιά». Ή η προσπάθεια του συσχετισμού των περιγραφόμενων με σημερινά αντίστοιχα (που συνήθως βέβαια δεν έχουν καμία σχέση...), προκειμένου να γίνει κατανοητός ένας κόσμος άγνωστος με σημερινούς όρους (π.χ. το πρόστιμο που έβαζαν στον ιδιοκτήτη ζώου που προκάλεσε ζημιές σε χωράφι τρίτου προκειμένου να το πάρει πίσω παραλληλίζεται με τη σύγχρονη αφαίρεση των πινακίδων αυτοκινήτου που χρειάζεται να πληρώσεις για να τις πάρεις πίσω -σελ. 156). Ή, το καθάρισμα του μπουκωμένου υνιού από τα χώματα με το κατσόνι, δηλ. το κοφτερό πίσω μέρος της βουκέντρας, παραλληλίζεται με «το βουρτσάκι του μπαμπά που καθαρίζει την ξυριστική του μηχανή» (σελ. 184).

Τώρα, από άποψη γλωσσική, υπάρχουν πάμπολλα σημεία που με εντυπωσίασαν και θα ήθελα να επισημάνω, θα περιοριστώ όμως σε λίγες μόνο παρατηρήσεις:

Η πρώτη αφορά στην εικονοπλαστική δύναμη των διαλεκτικών λέξεων που χρησιμοποιούνται: π.χ. *μπαταλαρμέν'* (= κουρασμένοι) (σ. 38), *αλόγατα, τ' αλουγιού* (σ. 46), *Βλέπ'ς τι τέραγνου ήνταν;* (σ. 46). Επίσης λέξεις που δημιουργούν περιέργεια για την ετυμολογία τους π.χ. *βρε κνούκου* = χαζούλη (σ. 56), *βρε πιλικάνι* = χαζούλη (σ. 60), *βρε αχμάκ'* = χαζούλη (σελ. 154) *καρατζάς* (= ο μικρός και κατάμαυρος σπόρος του κρεμμυδιού: ενδιαφέρον και ετυμολογικό <τουρκ. kara = μαύρος και λαογραφικό, καθώς η διαδικασία φύτευσης κρεμμυδιών δεν είναι τόσο γνωστή).

Ενδιαφέρουσα και αστεία είναι επίσης η εναλλαγή των διαλόγων ανάμεσα σε παππού/γιαγιά και εγγονό, καθώς ο καθένας, μοιάζει να εκπλήσσεται με την άγνοια του άλλου για τον κόσμο του π.χ. μετά το αράδιασμα ένα σωρό 'άγνωστων' λέξεων από

τον παππού για εργαλεία που αγνοεί ο εγγονός, ρωτάει το παιδί: «.....-Τι είναι πάλι όλα αυτά βρε παππού; Και ο παππούς δείχνει έκπληκτος: -Ούτ' αυτά τα ξέρ'ς; Είνι...» (και αρχίζει να του τα εξηγεί)./ Ή, αλλού, ρωτάει πάλι ο εγγονός: *Τι είναι τα τσαγίρια; Εκεί που μένουν οι τσιγγάνοι; - Τι λες και συ!...* (σελ. 48) Προξενείται εδώ το ενδιαφέρον του αναγνώστη για να αναζητήσει την κυριολεκτική σημασία και ετυμολογία της λέξης)/ Ή αλλού, ξαναρωτάει ο εγγονός: *-Γιατί, έχουν τα καρότα ή οι ντομάτες λουλούδι; - Πώς δεν έχ'! Άμα για να του διεις, πρέπ' πρώτα να ξιγ'λιάν' -Άντε πάλι! Δηλαδή, τι να κάνουν; - Να ξιγ'λιάν', βρε πιδί, τίλουγια να στου πω, να βγάλ' του γ'λίτ'ς – Τι είναι αυτό το γ'λι; -Του βλαστάρι τ'ς* (σελ. 144)/ Ή αλλού: [*Ο κουρουντζής*] *γύρ'ζι στα χουράφια κι άμα έβλιπι κάνα ζούμπιρου γή κανέ ζο απουλ'τό μέσα, πάγινι κι τό 'πιανι, τό 'δινι κι του πάγινι στου σ'νουδ'κό. – Ποιο είναι αυτό; - Του γραφείου, του κ'νό, ικεί πού 'νταν κ'ι μουχτάρ'ς. -Και τι το έκανε; Το έβαζε φυλακή; [ειρωνεία] -Το 'δινι απ' όζου κι έλιγι σι 'κειόν απ' του 'χι να πάγ' να του πάρ'.* (σελ. 154-5). / Πολύ πετυχημένο βρήκα επίσης, σε άλλο σημείο, τον παραλληλισμό των κρεμασμένων πολύχρωμων λωρίδων από σπάγγους στο χωράφι προς αποτροπή των πουλιών με το σύγχρονο κρέμασμα cd στα μπαλκόνια για να μην έρχονται τα περιστέρια! (σελ. 160)

Πολύ έξυπνη μου φάνηκε ακόμη η στρατηγική της διευκρίνισης των σημασιών των λέξεων που σήμερα μπορεί να οδηγήσουν το μυαλό σε άλλη λέξη (και πάλι εδώ μπορεί κανείς να οσμιστεί την ιδιότητα εκπαιδευτικού του συγγραφέα) π.χ. αργασιές (= οψιμικά δηλ. σπορές φασολιού, καλαμποκιού ή σουσαμιού) # εργασιές: σελ. 56: «τι είναι πάλι αυτές οι 'αργασιές'; Μήπως εννοείς τις δουλειές;», κουκ'νάρις # κουκουνάρις, σελ. 56: «- Τι σπέρνατε και πεύκα; - Τι πεύκα; -Κουκουνάρις δεν είπες; - Όχ' κουκ'νάρ'α βρε κνούκου, κουκ'νάρις! Τα καλαμπόκια π' λέν' έδανα.» Απολαυστικές είναι επίσης οι μεταφορές, π.χ.σελ. 60: «Τα γινημάτα ήνταν θα ντη γ'ναίκα ντ' βαριμέν', κάναν ουχτώ – ινιά μήνις για να γίν'» Ανακουφιστική είναι επίσης η πολύ λεπτομερής επεξήγηση των λέξεων, που δίνεται όμως με φυσικό τρόπο, γιατί βέβαια, όπως είπαμε, σήμερα πάρα πολλά στοιχεία αυτού του παραδοσιακού κόσμου μάς είναι άγνωστα, π.χ. (σελ. 166). Για παράδειγμα, στις ονομασίες των αιγών αναφέρονται οι *χελιδές* που μετά επεξηγείται ότι δεν έχουν σχέση με το χέλι αλλά με το χελιδόνι, και στη συνέχεια αυτές υποκατηγοριοποιούνται σε τρεις άλλες υποομάδες μια εκ των οποίων είναι οι *δαφνουχέλ'δις*, ονομασία που προέρχεται από το χρώμα των *δαφνοκέρατων*, δηλ. των καρπών της δάφνης, αντικείμενο και λέξη που επίσης δεν είναι γνωστό σήμερα στους περισσότερους.

Εξαιρετικά ενδιαφέροντα είναι και η πολυσημία των διαλεκτικών λέξεων: μερικές μπορεί να έχουν πάρει άλλες σημασίες στην ΚΝΕ ή να μπερδεύονται με άλλες λέξεις, διαλεκτικές ή μη. Εδώ, με όμορφο και παιγνιώδη τρόπο, γίνεται λόγος περί αυτού. Ανέφερα ήδη παραπάνω κάποιες τέτοιες λέξεις όπως τα *τσαγίρια*, τις *κουκ'νάρις*, την *αργασιά*. Αντίστοιχες είναι και άλλες, π.χ. *παππούδες* οι (θηλ. = τα μακρόστενα φασολάκια) # *παππούδες*, οι (αρσ.) (σελ. 64), *π'λιά* (= καλαμπόκια) # *πουλιά* (σελ. 66), *έξαφνα* (= για παράδειγμα) # *έξαφνα* = ξαφνικά πολλαχ., *αυλή* (= χώρος γύρω από την αγριελιά) # ν.ε. *αυλή* (σελ. 98), *ζυμάρι* (= πολτός ελιάς) # νε *ζυμάρι* (σελ. 108), *λαγουδέλι* # δεν έχει σημασιολογική σχέση με νε *λαγό* (= σημαίνει ένα ξύλο μακρύ – θυμίζει τη λ. *λαγουδέρα*, η οποία βέβαια έχει ετυμολογική σχέση με τον *λαγό*) (σελ. 122), *πίτες* (= κερήθρες, λόγω ομοιότητας σχήματος) # *πίτες* (σελ. 126), *κοράσια* (= μικρά σκουλήκια) # *κορίτσια* (σελ. 148) (αν και ετυμολογικά σχετίζονται), *ματουλιές* (=είδος μακρουλών κόκκινων ελιών) < αίμα, *όχι μάτι* (σελ. 114)- εδώ πολύ ωραίος και αστείος ο διάλογος μεταξύ *παππού* και *εγγονού*, καθώς ο *εγγονός* έχει πια αρχίσει να «μπαίνει στο νόημα» και να «μαντεύει» τις σημασίες και ετυμολογίες των λέξεων – μόνο που είναι ακόμα μακριά από το να μαντεύει σωστά: *-Ήνταν κ' οι 'ματουλιές απ' τ'ς είχαμ' μό' για φαγί. -Στρογγυλές ήταν αυτές; - Πού του ζέρ'ς; - Θα μοιάζανε με μάτια μάλλον και γι' αυτό τις είπατε έτσι. - Όχ' δε τ'ς είπαμ' γι' αυτό. Ήνταν μακουρλές κι του χρώμα τ'ς ήνταν θα γκόκκ'νου βαθύ κι γι' αυτό τ'ς λέγαμ' έτσ', τ'ς παρουμεοιάζαμ' μι του ζιρό του αίμα.κ.ά.*

Τέλος, πολλές λέξεις που αναφέρονται στο κείμενο μοιάζει να παρακινούν τους αναγνώστες (τουλάχιστον όσους έχουν γλωσσικά ενδιαφέροντα) να αναζητήσουν περισσότερα για τη σημασία και την ετυμολογία τους ανατρέχοντας στο κατατοπιστικότατο και απολύτως άρτιο Ιμβριακό Λεξικό του Ξ. Τζαβάρα και να διαπιστώσουν σε πολλές περιπτώσεις ότι πρόκειται για λέξεις εξόχως ενδιαφέρουσες ετυμολογικά ή για αρχαϊσμούς. Π.χ. *βεργάτης* (= φύλακας των αμπελιών, σελ. 78) «- *Τι είναι πάλι αυτός ο βεργάτης; Κρατάει καμιά βέργα και τον λένε έτσι; - Δε ξέρου γιατί ντου λέγαμ' έτσ'.* *Βιργάτ'ς ήνταν ικειός π' φύλα τ' αμπέλια απ' ντου Αλουν'τή π' γίν'νταν τα πρου'μουρ'μάδια ως ντου ντρύγου» < 3 πιθανές ετυμολογήσεις: ίσως α. δραγάτης, β. *δερχάτης < α.ε. δέρκομαι = παρατηρώ με παρετυμολόγηση από τη βέργα, *κερίζω* = βάζω στη σειρά (σελ. 86) < α.ε. κέρας = δένω βόδια στη σειρά από τα κέρατα, *γκατζγκανόχοιρος* (σελ. 156) = σκαντζόχοιρος, *ά'συνθ.* <ίσως γάντζος, *ασκαλούπ(οι)* (σελ. 156)= ασκαλούποι < α.ε. ασπάλαξ = τυφλοπόντικας, *αγνιντίσ'* = καταλάβει (σελ. 160) < προφανώς τουρκ. *agnamak*, *μιργιά* (σελ. 164) = (κατσίκια με*

ψαρή κοιλιά και ποδάρια) <αγνώστου ετύμου, Κάποια ονόματα αιγοπροβάτων: *τσαγκάτ(η)* (σελ. 164) = (κατσίκα) μαύρη με ένα ή δυο ποδάρια ασπρα <αγνώστου ετύμου, *σπ'λανή* (σελ. 165) = (κατσίκα) με μεγάλο άσπρο σημάδι σαν μπάλωμα < σπίλος, *πάρθια* (σελ. 166) = (κατσίκα) με μάγουλα καφεδιά <αγνώστου ετύμου, *νούτιρ' (νούτερη)* (σελ. 172) = το ζυγάλετρο ή στιβάρι, ένα από τα τρία ξύλα που συναρτούν το αλέτρι <αγνώστου ετύμου, *ντιβόματσ'* (σελ. 194) = χρησιμοποιούσαμε, ντεύουμ' <πιθ. α.ε. δεύομαι = έχω ανάγκη <δεύω/δέω, *χ'τουνεύου* (σελ. 198) = κάνω επίσκεψη <παραφθορά του γειτονεύω κ.ο.κ.

Κλείνοντας, θα ήθελα για άλλη μια φορά να συγχαρώ και να ευχαριστήσω τον Ξενοφώντα Τζαβάρρα, για το υπέροχο αυτό βιβλίο, όπως και τον Θάνο Τζαβάρρα για τα εκφραστικά σχέδια, και να του πω ότι αποτελεί για όλους εμάς παράδειγμα προς μίμηση και αισιόδοξη νότα για την επιβίωση τόσο του διαλεκτικού όσο και του λαογραφικού πλούτου του τόπου μας. Να είστε καλά.

Μαρία Βραχιονίδου

Δρ Λαογραφίας Παν/μίου Ιωαννίνων

Ερευνήτρια Β' Κέντρου Ερεύνης Νεοελληνικών Διαλέκτων & Ιδιωμάτων της Νέας
Ελληνικής

Γενική Γραμματέας Ελληνικής Ονοματολογικής Εταιρείας